

INNLEDNING.

I 1959, året etter at vassdragsundersøkelsene begynte, ble det utført registreringer og utgravninger ved Gyrimosvatn i Ål i forbindelse med Oslo Lysverkers regulering av Hemsilvassdraget. Arbeidet ble utført mens magasinet var under oppfylling, og det var bare en liten del av materialet som kunne berges. Likevel inntar Gyrimosfunnene fremdeles en fremtredende plass blant steinalderfunnene fra våre fjellområder.

Noen år senere, i 1965, begynte de tilsvarende arbeider ved Lærdalsvassdraget, og etter kort tid ble det klart at strendene langs Eldrevatn og Store Öljusjøen var rikere på steinalderfunn enn noen andre vann som hittil var undersøkt i sørnorske fjellstrøk. En av årsakene til dette fant vi allerede den første sommeren: 2 kvartsittbrudd i fast fjell nær Öljusjøen, og i det ene var det brudd store kvanta finkornet kvartsitt av meget god kvalitet. Utgravningene har pågått hver sommer t.o.m. 1969, men likevel er det langt fra utført noen totalundersøkelse. Lærdalsvassdraget skal bygges ut av A/S Hafslund og Østfold Fylke.

Tilsammen ga disse funn gode grunner for å anta at fjellene mellom Hallingdal og Hemsedal hører med blant dem som har vært sterkest utnyttet av fangstfolk i steinalderen.

Mot vest avgrenses dette fjellområdet av Aurlandsdalen. De vann som sogner til Aurlandsvassdraget ligger gjennomgående i vel 1400 ms høyde, sne og is ligger utover sommeren, og landskapet er goldt og med få spor etter menneskelig virksomhet. Bortsett fra ett sted ved Flågrunnsvatn (Lærdalsvassdraget), har registreringene ikke bragt for dagen steinalderfunn i dette strøket, og det ble gjort få funn i selve Aurlandsdalen, og bare i den sørlige delen. Aurlandsvassdragene er nå under utbygging av Oslo Lysverker.

Registrering av Hesteånivassdraget (fra Skartjern til Fjellstøltjern), Eitretjernene i Eitravassdraget, samt en kort befaring til Bergsjöen ved utløpet av Eitravassdraget, Ål pgd., Buskerud, juli 1969

av
Torstein Sjøvold.

Delen av vassdraget som ble registrert ligger i en bred, Ö-V-gående dal. Höyden over havet varierer mellom 1.151 m i V og 1.081 m i Ö. N for området ligger den sydligste og östligste delen av Reineskarvet med høyeste topp 1.729 m.o.h. like N for Skartjern (tjernenes respektive höyder over havet, se neden- under). N for området mellom Skartjern og Smörtjern lenger Ö, danner Reineskarvet en veritabel fjellvegg flere hundre meter nesten loddrett til værs. Den søröstligste delen av Reineskarvet skråner imidlertid jevnere ned mot terrenget NV for den östre delen av området som ble registrert. N for den östre delen av området, stenger små koller for inngangen til den N-S-gående Lauvdalen Ö for Reineskarvet. Lauvdalen strekker seg videre mot N og NV til Gyrimos/Flævatnmagasinet. I V skiller lave fjellknatter Skartjern fra nedre Eitretjern, i S ligger et Ö-V-gående fjellparti mellom Mörehovda (1.249 m.o.h.) i V og Hesthovda (1.236 m.o.h.) i Ö. Fjellpartiet er gjennomgående over 1.200 m.o.h. I Ö stenger lave fjellknauser utsynet mot en bred, myrete dal som strekker seg søröstover mot Leveld.

Området N for vassdraget er dekket av et tynt, bevokst morenelag og av enkelte myrer og skråner gjennomgående svakt opp mot en stor Ö-V-gående bred morenehylle ved foten av Reineskarvet. Morenhyllen er en sidemorene fra siste istid. Sidemorenen strekker seg fra Skarshögda (1.375 m.o.h) N for Skartjern og videre mot Ö til Lauvdalen. I S skråner det lave, Ö-V-gående fjellrygger bratt opp fra vassdraget unntatt like S for Skartjern der det er en lav forsenkning i terrenget ned mot Bergsjöen.

Heståni videre mot ÖSÖ gjennom en trang forsenkning og kaster seg ut i stric stryk NÖ for Fossestölen. Fra foten av strykene renner Heståni rolig videre mot SÖ gjennom en bred, ganske flat, myrete dal.

Stautjern er omgitt av dvergbjerk og vierkratt, myrer og myrsig på alle kanter; bare i S er det en tørr flate helt nede ved tjernet. Tilbaketrukket fra tjernet ligger enkelte større tørre partier. De tørre partiene har som regel morenegrus i undergrunnen. Dette terrengbildet preger også terrenget opp langs vassdraget til Hundetjern (1111 m.o.h., største lengde 400 m NNÖ-SSV, bredde opptil 200 m). Vannspeilet går enkelte steder meget høyt, vannet piplet ofte frem fra sidene i prøve-stikkene, så jordsmonnet nesten ble som en tykk gröt.

I området rundt Stautjern ble det registrert 4 lokaliteter av steinalderkarakter, og i området N for vassdraget mellom Hundetjern og Stautjern ble det registrert 4 tufter og en steinsetting, sannsynligvis et kve.

Lokaliteter av steinalderkarakter:

Stautjern I og II. Beliggenhet på en flåt morenerygg som strekker seg som en ^{100 m} lang og 20-30 m bred skanse fram mot Stautjern fra Ö, lengderetning Ö-V. Vollen ender 50 m Ö for roten av den östre av de to tangene som nesten deler vannet i to. Morenen danner er platå hvorfra sidene skråner ned mot det myrlendte terrenget. Höyden over vannet er 5-7 m. Mest markert er den vestlige enden av morenenskanse. Her ble lokalitetene Stautjern I og II funnet. Lokalitetene ble funnet i form av to funnkonsentrasjoner adskilt ved et belte der det ikke var funn i prøvestikkene. Ved en eventuell utgravning kan det imidlertid godt vise seg at Stautjern I og II er deler av en felles boplass.

Stautjern I. Beliggenhet kan angis med følgende referanse: 16 m fra det östligste punktet på moreneflaten (fra overgangen til den skrånende fronten) og 13 m fra nordsiden ligger en jørdfast stein med følgende mål: Höyde over det omkringliggende terrenget er 15 cm, steinen måler ellers 80 x 90 cm. I en avstand av 5 m

retning NNW fra denne, ble det i prøvestikk med diameter 30 cm funnet 633 små avslag av mørk grå kvartsitt (!), tellet opp umiddelbart etter registreringen. Kvartsitten hadde tynne, parallelle diffuse bånd av lysere karakter. 2 m lenger NNW ble det i et prøvestikk funnet en flat kvartsittblokk med slagmerker. Etter prøvestikk omkring, begrenser lokaliteten seg til 5 x 5 m (NNW-SSÖ, VSV-ÖNÖ).

- Funnt: a) Tresidig tilhugget stykke av grå, lagdelt kvartsitt. Emne til tresidig pilespiss ? St.mål. 4,1 cm
- b) Tosidig tilhugget eggavslag av samme materiale. L. 3,6 cm.
- c) Stykke av grå lagdelt kvartsitt med naturlig over- og underside og tilhugne smalsider. St. mål 10,8 cm.
- d) Ca 100 g små avslagsstykker av grå, lagdelt kvartsitt. St.mål 3,4 cm til bitte små fliser.

Stautjern II. Beliggenhet angis i forhold til den samme jordfaste steinen som Stautjern I. 2 m SÖ for den jordfaste ^{flate} steinen ble det funnet endel avslag av en ganske jevn, mørk grå kvartsitt, og i et nytt prøvestikk 2 m SSÖ for dette ble det funnet 2 avslag til av samme karakter. På grunnlag av disse prøvestikkene og funntomme prøvestikk omkring, ble Stautjern II begrenset til 5 m i retning NNW-SSÖ og 4 m i retning VSV.

Avstanden mellom Stautjern I og II er ca. 5 m. Langs denne linjen ble det tatt to prøvestikk, som imidlertid var funntomme. Som tidligere nevnt, vil nok en utgravning kunne avklare om man her for seg en eller to boplasser.

Lagfølge i prøvestikkene på Stautjern I og II: 2-3 cm reinlav og mose, 8-10 cm blekjord, rødbrun aur. Funnene lå underst i lav- og moselaget og i øverste 5 cm av blekjordslaget.

- Funnt: a) Avslag av grå, lagdelt kvartsitt med ut- og innbøet retusj. St.mål 5,7 cm.
- b) Vel 100 g avslagsstykker av grå, lagdelt kvartsitt. St.mål fra 5,5 cm til bitte små fliser.

Stautjern III. Beliggenhet på en haug 20 m SSÖ for og 4 m over utløpsosen fra Stautjern. Man fant her et tvilsomt avslag av

mørk grå kvartsitt i et prøvestikk. Andre prøvestikk i en avstand av 1 m fra det førstnevnte brakte ingen flere funn for dagen. Lagfølgen var: 4 cm seig gresstorv, 6 cm blekjord, rødbrun aur. Funnet lå i blekjordlaget.

Funn: Avslagsstykke av grå, lagdelt kvartsitt. St.mål 3 cm.

Stautjern IV. Beliggenhet på en delvis morenedekt fjellknatt 150 m V for roten av den vestre tangen. Her ble det funnet en blokk av mørk grå kvartsitt i morenegrusen under 2 cm reinlav.

Funn: Rundkjerne. De fleste flatene er naturlige, men endel flatene har huggespor. St.mål 11 cm. St.tykk. 4,3 cm.

Tufter ved den tidligere Reine seter.

Reine seter besto, før den ble flyttet til den nåværende plassen, av to setre. Disse lå 400 m NNW for nordenden av Stautjern i en østvendt skråning. Her fins nå to tufter, en etter hver av setrene.

Tuft I, den nordligste av setrene. Tuften måler 4,30 x 5,50 m (NNW-SSÖ, ÖSÖ-VNV), indre mål. Murens tykkelse er 1,50-1,70 m, men den er meget sammenrast og det er lite trolig at muren opprinnelig har vært så tykk. Mureteknikk var umulig å avgjøre. Steinene som er benyttet i muren er 40-50 cm i diameter. Tufta tegner seg nå bare som en firkant i terrenget. Murhøyden er 20-40 cm. Inne i tufta er det også endel stein.

I et prøvestikk ble det funnet 2 cm gresstorv, 2 cm kullførende jord, 4-5 cm blekjord, rødbrun aur.

Tuft II. Beliggenhet 22 m SV for tuft I. Denne tuften er kvadratisk og måler 5,50 x 5,50 m, indre mål, orientering som for tuft I. Det indre av tufta ligger nedsenket i forhold til terrenget omkring. Murens tykkelse er vanskelig å anslå. I det vestre hjørnet er det en stor, jordfast stein, og man har benyttet flere jordfaste stein da stölen ble bygd. Målene på det jordfaste, vestre hjørnet er 150 x 60 x 60 cm.

Målene kan gi en pekepinn om at murtykkelsen opprinnelig har vært ca. 60 cm. Inn fra østre hjørnet, er det en kvartsirkelformet oppbygning fylt av stein. Radien er 1,55 m. Man har her muligens hatt et ildsted der man har kokt ost.

P.g.a. for mye stein i det indre av tufta ble det ikke tatt noe prøvestikk her. Lagfølgen kan forøvrig antas å være omtrent den samme som for tuft I.

22 m NÖ for tuft II fantes en liten oppmuring i tørrmurteknikk mellom det skifrige fjellet og noen større blokker. Muren dannet et lite le mot Ö. Murhøyde var 1,05 m, murtykkelsen var 30-40 cm og lengden av muren 1,10 m, retning N-S. Hensikten med muren er ukjent.

Et sagn forteller at to venner hadde hver sin av de gamle Reinesetrene, men at den ene tilslutt drepte den andre med öks under en krangel. Den gjenlevende måtte etterpå forlate stölen da det hadde begynt å spøke der. Etter det ble de gamle Reinesetrene lagt ned.

I skråningen mellom veien fra Leveld til Reine^seter og vassdraget mellom Hundetjern og Stautjern, ble det registrert ytterligere to hustufter. De lå i skråningen på nordsiden av en oppdemt lone, som ligger 150 m Ö for Hundetjern. Tuftene er gitt betegnelse tuft III og IV.

Tuft III. Beliggenhet 60 m fra og 20 m over den vestligste enden av demningen. Tufta måler 5 m NNÖ-SSV og 4 m VNV-ÖSÖ, indre mål, og er delvis bygd inn i morenen den ligger på. Murene er overgrodd og danner stedvis en svak forhøyning i terrenget. Noe korrekt bilde av murtykkelsen fikk man ikke. Gulvflaten ligger inntil 60 cm under den omkringliggende overvokste muren. Lagfølgen var: 7 cm torv, 17 cm blandingsjord med enkelte kullbiter, 1 cm kullag, 3 cm blekjord, aur. Det var ikke tegn til åpning i muren.

Tuft IV. Beliggenhet 4-5 m under veien fra Leveld til Reine og NNV for demningen (ca. 35 m over denne). Tufta måler 4 m,

retning N-S, 4,5 m retning Ö-V, indre mål. I det indre er det en ansamling av stein med diameter 75 cm. Murene er skåret inn i bakken. Åpningen er i S. Murrestene er overgrodd av einer, gress og dvergbjerk.

Innhegning, muligens rester etter et kve. Beliggenhet 75 m ÖNÖ for tuft III. Steinsettingen er bygd i svakt hellende terreng og består av en enkel rekke av stein med diameter 30 - 40 cm. Formen er rektangulær. Målene er 12 m retning VNV-ÖSÖ, 7 m retning NNÖ-SSV.

Fjellstöltjern Ö for Stautjern er 400 m langt, retning N-S og opp til 200 m bredt. Det ligger 200 m Ö for Stautjern. Strendene er steinete og fuktige. Det ble ikke gjort funn.

Da det ble gjort funn av steinalderkarakter ved Skartjern og ved Stautjern, ble registreringer utvidet til også å omfatte Eitretjernene. Det ble også tatt en rask befaring til Bergsjöen.

Övre Eitretjern (1190 m.o.h.). Tjernet er 800 m langt, hovedretning NNV-SSÖ og opptil 300 m bredt på det bredeste. Tjernet ligger i en gryte ved foten av Krosshögda (1330 m.o.h.) i V. Fjellrygger og morenerygger stenger for utsynet, slik at vannet virker ganske innklemmet. Bare ved utløpsosen omtrent midt på vannet i Ö, har en et visst oversyn over det omkringliggende terrenget. Her ser en ut over vannene mot Ö.

Innfallsososen er i N. Her har Eitra bygd opp et mektig delta av sand som den har ført med seg fra de kolossale morenchaugene nedover langs elveleiet fra Eitrejuvet NV for Eitrestölen, der Eitra har sitt utspring.

Strendene er meget steinete og tildels også fuktige. Det eneste området som er gunstig for bosetting, er området S for utløpsosen. Dette er imidlertid en yndet bål plass for turistene som følger turiststien fra Bergsjö forbi Övre Eitretjern og til Eitrestölen. Men fant et tynt kullag under torven, men ellers ingen funn.